

אגדתא מסכת יבמות

מים ראשונים: התלמוד הבבלי הוא מקור מרכזי למדרשי אגדה השזורים לצד דרשות ההלכה שהם העיקר. בדף זה, רכזנו את האגדות המרכזיות שבמסכת יבמות, לכבוד לומדי ומתמידי הדף היומי. הבחירה באגדות היא 'מים שלנו' ואין היא מתיימרת לכסות את המסכת כולה או לקבוע מה עיקר ומה פחות.¹

דף יג עמוד א – מחלוקת בית שמאי ובית הלל

משנה (פרק א משנה ז): בית שמאי מתירין הצרות לאחים, ובית הלל אוסרים. חלצו – בית שמאי פוסלין מן הכהונה, ובית הלל מכשירין; נתייבמו – בית שמאי מכשירין, ובית הלל פוסלין. אף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. כל הטהרות והטמאות שהיו אלו מטהרים ואלו מטמאין, לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו.²

דף טז עמוד א – הדין על צרת הבת לפני ר' דוסא בן הרכינס

בימי רבי דוסא בן הרכינס התירו צרת הבת לאחין,³ והיה הדבר קשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה, וענינו קמו מלבוא לבית המדרש. אמרו מי ילך ויודיעו?⁴ אמר להן רבי יהושע: אני אלך. ואחריו מי? רבי אלעזר בן עזריה. ואחריו מי? ר' עקיבא. הלכו ועמדו על פתח ביתו. נכנסה שפחתו, אמרה לו: רבי, חכמי ישראל באין אצלך, אמר לה: יכנסו, ונכנסו. תפסו לרבי יהושע והושיבחו על מטה של זהב. א"ל: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב, אמר לו: מי הוא? רבי אלעזר בן עזריה. אמר: ויש לו בן לעזריה חברנו? קרא עליו המקרא הזה: "נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם",⁵ תפסו והושיבו על מטה של זהב. א"ל: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב, א"ל: ומי הוא? עקיבא בן יוסף. א"ל: אתה הוא עקיבא בן יוסף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? שב, בני, שב, כמותך ירבו בישראל.⁶

התחילו מסבבים אותו בהלכות, עד שהגיעו לצרת הבת. אמרו ליה: צרת הבת, מהו? אמר להן: מחלוקת בית שמאי ובית הלל. הלכה כדברי מי? אמר להן: הלכה כבית הלל. אמרו ליה, והלא משמך אמרו: הלכה כבית שמאי! אמר להם: דוסא שמעתם, או בן הרכינס שמעתם? אמרו ליה: חיי רבי, סתם שמענו. אמר להם: אח קטן

¹ ובוודאי שאיננו מתכוונים להתחרות **ברבי יעקב בן חביב** שלו זכות הבכורה על 'אגדתא דתלמוד' בפעלו **עין יעקב** על הש"ס.
² ראו משנה זו גם בעדויות פרק ד משנה ח מה שמעיד על קדמותה. והנוסח בתוספתא יבמות פרק א הלכה י (מובא בירושלמי יבמות א ו) הוא: "אף על פי שנחלקו בית שמאי כנגד בית הלל בצרות ובאחיות ובספק אשת איש ובגט ישן ובמקדש את האשה בשוה פרוטה והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי, לא נמנעו בית שמאי לישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, אלא נהגו האמת והשלום ביניהן, שנאמר: האמת והשלום אהבו". אמנם בירושלמי שבת א ד למדנו שלעתים הגיעה מחלוקת בית שמאי ובית הלל עד כדי שפיכות דמים: "תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני: ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים", ראו בדברינו **שועל, עקרב, שרף וגחלי אש**; ובגמרא שבת יז ע"א גם "נעצו חרב בבית המדרש", אבל אפשר שהיו אלה קיצוניים במחנה בית שמאי ואילו הרוב אכלו זה אצל זה וגם נישאו זה לזה "והאמת והשלום אהבו". מכאן ממשכה הגמרא לדין "לא תתגודדו" לו הקדשנו דף בפרשת ראה ולסיפור שראה בסמוך של עדות ר' דוסא בן הרכינס על צרת הבת שהיא נושא המשנה בה פתחנו. אך כאן לכבודה של מסכת יבמות ועל מנת להרבות שלום בעולם כבר בתחילת המסכת (ולא לחכות לסיומה במאמר: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"), אנו מבקשים להתחבר כאן עם המשנה בסוף המסכת (דף קטז ע"ב) הדנה בעדות אשה שבעלה נפטר בה בית הלל מחמירים ובית שמאי מקילים: "בית הלל אומרים: לא שמענו אלא בבאה מן הקציר, ובאותה מדינה, וכמעשה שהיה", ואילו בית שמאי אומרים: "אחת הבאה מן הקציר, ואחת הבאה מן הזיתים, ואחת הבאה מן הבציר, ואחת הבאה ממדינה למדינה". ר"חזרו בית הלל להורות כבית שמאי".

³ כשיטת בית שמאי. צרת הבת היא אישה שנייה של אדם שנשא את בת אחיו לאשה ונפטר בלי בנים ואחיו לא יכול ליבם את אשת אחיו, היינו לשאת לאשה את בתו, וממילא גם האשה השנייה (הצרה) פטורה מהייבום ויכולה להינשא לכל אדם. ראו משנה יבמות פרק א משנה ב: "היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת, כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה". ובנושא זה הייתה מחלוקת גדולה בין בית שמאי (שמתירים לייבם את צרת הבת, היינו שיש לה זיקת ייבום ואין איסור ערווה) ובית הלל (שאוסרים לייבם את צרת הבת, היינו שיש כאן איסור ערווה ואין שום זיקת ייבום, כמשנה בראש המסכת). ראו דף קודם שם שר' יהושע מתיירא ומתחמק לומר כמו מי ההלכה: "שאלו את ר' יהושע: צרת הבת, מהו? אמר להם: מחלוקת בית שמאי ובית הלל; והלכה כדברי מי? אמר להם: מפני מה אתם מכניסין ראשי בין שני הרים גדולים, בין שתי מחלוקות גדולות, בין בית שמאי ובית הלל. מתיירא אני שמא יורצו גולגולתי!". הוא ר' יהושע **שבתנורו של עכנאי** עמד בתוקף על דעתו.

⁴ שבאו חכמים לברר אצל ר' דוסא בן הרכינס מה דעתו, לאחר שלא הכרעה המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל וגונבה לחכמים השמועה שהכריע כבית שמאי שצרת הבת מותרת. ור' יהושע שנזכר בערה הקודמת, מתנדב להיכנס ראשון.

⁵ לחם כאן הוא במשמעות של תורה, ראו בראשית רבה ע, ה, מדרש ילמדנו בראשית "ונתן לי לחם", מדרש משלי לא יד ועוד. וכוונתו שעזריה לא נפטר מהעולם בלי שהשאיר בן (אלעזר) חכם בתורה.

⁶ ראו דברי שמעון הצדיק לנזיר הנאה בגמרא נזיר ד ע"ב: "כמותך ירבו נזירים בישראל, עליך הכתוב אומר: איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה". ובגמרא שבת לא ע"א בהפך, בסיפור על האיש שניסה להקניט את הלל ונכשל והפסיד 400 זוז ואמר לו: "אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? - אמר לו: הן. - אמר לו: אם אתה הוא - לא ירבו כמותך בישראל. - אמר לו: בני, מפני מה? - אמר לו: מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז". ויש עוד דוגמאות למטבע לשון זו.

דף סג עמוד א – עזר כנגדו

א"ר אלעזר: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: "זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם" (בראשית ה ב). ... ואמר רבי אלעזר, מאי דכתיב: "אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב יח)? זכה - עוזרתו, לא זכה - כנגדו. ואיכא דאמרי, ר' אלעזר רמי: כתיב כנגדו וקרין כנגדו! זכה - כנגדו, לא זכה - מנגדו.¹⁵ אשכחיה רבי יוסי לאלהיה, א"ל: כתיב אעשה לו עזר, במה אשה עוזרתו לאדם? א"ל: אדם מביא חיטין, חיטין כוסס? פשתן, פשתן לובש?¹⁶ לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו?¹⁷

דף סד עמוד ב – חכמים מאריכים בדרשות

דרי' אבא בר זבדא איעקר מפרקיה דרב הונא. רב גידל איעקר מפרקיה דרב הונא. רבי חלבו איעקר מפרקיה דרב הונא. רב ששת איעקר מפרקיה דרב הונא ... אמר רב אחא בר יעקב: שיתין סבי הוינא, וכולהו איעקור מפרקיה דרב הונא, לבר מאנא, דקיימי בנפשי "החכמה תחיה בעליה" (קהלת ז יב).¹⁸

דף עב עמוד ב – ר' יוחנן מתוודע למדרש תורת כהנים

כי הא דיתיב רבי יוחנן וקדריש: נותר בזמנו - אינו נשרף אלא ביום, שלא בזמנו - נשרף בין ביום בין בלילה, ואיתיביה רבי אלעזר לרבי יוחנן: אין לי אלא נימול לשמיני שאין נימול אלא ביום, מנין לרבות לתשעה, לעשרה, לאחד עשר, לשנים עשר? ת"ל: וביום, ואפילו למאן דלא דריש וא"ו, וא"ו וה"י דריש; אישתיק.¹⁹ בתר דנפק, א"ל רבי יוחנן לריש לקיש: ראיתי לכן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה, אמר לו ריש לקיש: דידיה היא? מתניתא היא. היכא תנא ליה? בתורת כהנים. נפק תנייה בתלתא יומי, וסברה בתלתא ירחי.²⁰

דף עו עמוד ב – סוגיית עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית

משנה: עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות מיד ...²¹

ובלעה אותו וכו'". אבל אפשר שיש כאן עוד מוטיב. חז"ל משתמשים בדמותו של מנשה על מנת להציג דמויות שליליות בנות זמנם שבאים להתחכם בפירוש פסוקים, פלפולי הלכות, אגדות מתחכמות וכו', לעתים גם בשילוב עם כוח שלטוני, וסופם שמגיעים עד שפיכות דמים. אך ראו בהמשך הסוגייה שם, שהגמרא משמשת שופר לקולו של ישעיהו ונותנת הסבר לשאלותיו המתחכמות של מנשה. ללמדנו, שאין לנפנף טיעונים כאלה וצריך לדעת להתמודד איתם בבחינת "דע מה שתשיב". כך או כך, ראו מקבילות נוספות בבבלי סנהדרין קג ע"ב, ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב. וראו עוד פירוש רש"י לגמרא בבא בתרא טו ע"א שבגלל הרג זה של ישעיהו הוא לא הספיק לכתוב את ספרו והשלימו זאת "חזקיהו וסיעתו".

¹⁵ את הדרשה: קרינן כניגדו, שכאילו קוראים בחיריק, לא זכינו להבין, אבל הדרשה כולה ברורה: זכה - כנגדו, שהאשה משלימה את הגבר בתכונות החסרות לו. לא זכה - מנגדתו ושולטת עליו. "העולם" מצטטים בד"כ את הדרשה הראשונה: "זכה - עזר, לא זכה - כנגדו", ואילו בשנייה, "כנגדו" הוא דבר חיובי, בונה ומפדה. בבחינת "הפכים משלימים" ובדרכו של הנצ"ל בפירושו הרחב דבר על פסוק זה: "אין משמע בלשון ה' עזר כנגדו - שיהא לו או עזר או כנגדו ... אלא הכוונה שהניגוד יהיה לעזר". ראו דברינו [עזר כנגדו](#) בפרשת בראשית שם הרחבנו ברעיון זה.

¹⁶ הגבר מביא את חומרי הגלם, אך ידה ותבונתה של האישה הן שיוצרות את המוצר המוגמר.

¹⁷ ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 178 מצאנו גם את החומה שהאישה בונה חומה סביב בעלה: "שצריכה להיות כחומה שאינה זה ממקומה שנאמר אני חומה". עוד בסוגיה בגמרא יבמות אמירות וסיפורים רבים על איש ואשה ויחסיהם למטוב ועד רע. כגון: "נחית דרָגָא נְסִיב אִיתְתָּא", "דַּיִינוּ שְׁמַגְדָּלוֹת בְּיָנוּ, וּמַצִּילוֹת אוֹתָנוּ מִן הַחֶטָּא", "מצא או מוצא", "אשה רעה וכתובתה מרובה", וציטטות לרוב מספר בן סירא: "אשה טובה מתנה טובה לבעלה", "אשה יפה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים" ועוד. ויש כמובן גם אמירות וסיפורים שליליים, אך אנו בקשנו את החיובי והמהנה.

¹⁸ חכמים מאריכים בדרשותיהם והשומעים שמתאפקים ואינם יוצאים לשירותים נפגעים מכך בעקרות ("איעקר"). והגדיל מכולם רב הונא שהאריך מאד בדרשותיו וגרם לעקרות של שישים חכמים כפי שמעיד ר' אחא בר יעקב. ראו שם בקטע שהשמטנו מה אירע לרב אחא בר יעקב עצמו, אלא שהצליח להתרפא. ובדרשות שאח"כ גם למד כיצד להיזהר ולקיים את הפסוק "החכמה תחיה את בעליה". מעניין אם נושא זה נידון בהלכה, הגם שנראה פשיטא שלצורך כזה מותר לצאת מהדרשה באמצע (מעניין מה עושים החסידים בטיש של הרבי). ונראה עוד שעיקר הביקורת כאן מופנית כלפי הרב שמאריך בדרשתו.

¹⁹ מבלי להיכנס לפרטי הנושא, ר' יוחנן יושב ודורש מה שדורש לעניין שריפת נותר במקדש ור' אלעזר בן פדת מביא דרשה על המילה "וביום" (לעניין דין נותר ומצוות מילה שלא בזמנם) שלומדת מפסוק במקרא את מה שר' יוחנן אמר מסברא.

²⁰ ר' יוחנן יוצא מבית המדרש ומספר בהתפעלות לריש לקיש (שמשום מה נעדר מאותו דיון) את הדרשה של ר' אלעזר בן פדת שהייתה "כמשה מפי הגבורה" והשאירה אותו ללא מענה. זה אגב אותו ר' אלעזר בן פדת שר' יוחנן סונט בו בגמרא בבא מציעא פד ע"א לאחר פטירתו של ריש לקיש: "את כבר לקישה? בר לקישה, כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא ואת אמרת תנא דמסייעא לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא?". אך כאן, ר' יוחנן לא רק מפרגן לר' אלעזר, אלא גם מקבל בפשטות את העובדה שאינו מכיר את מדרש תורת כהנים (ספרא), בעוד שריש לקיש ור' אלעזר הכירו (נושא למחקר תולדות המדרש, בפרט מדרשי התנאים). ר' יוחנן ראש ישיבת טבריה בדור אמוראי ארץ ישראל הראשון, לא הכיר את מדרש תורת כהנים! ומשנודע לו, הוא יושב ומשנן את תורת כהנים בשלושה ימים ולומד אותו בשלושה חדשים. וכל זה מובא גם בדברינו [ר' יוחנן קפדן היה](#) בדפים המיוחדים.

²¹ איסור עמוני ומואבי לבוא בקהל כבר נזכר במסכת יבמות בדף טז ע"ב: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב: ידו פרש צר על כל מחמדיה? זה עמוני ומואב. בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל, הכל נפנו על כסף וזהב, והם נפנו על ספר תורה, אמרו: זה שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', ישרף באש". כאן הסוגיה המרכזית היא של היתר עמוניות ומואביות שמותרות

גמרא: ... "וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי" (שמואל א יז נה) ...²² א"ל דואג האדומי: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו. מאי טעמא? דקאתי מרות המואביה. א"ל אבנר: תנינא: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.²³

אלא מעתה, ממזר - ולא ממזרת! ממזר כתיב, מום זר.²⁴ מצרי ולא מצרית!²⁵ שאני הכא דמפרש טעמא דקרא: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", דרכו של איש לקדם, ולא דרכה של אשה לקדם. - היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים, ונשים לקראת נשים!²⁶ אישתיקו²⁷ מיד: ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם ...²⁸ אמר ליה: הלכה נתעלמה ממך, צא ושאל בבית המדרש. שאל, אמרו ליה: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.²⁹

קשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתיקו.³⁰ בעי לאכרוזי עליה, מיד: "ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש" (שמואל ב יז), וכתביב: "יתר הישמעאלי" (דברי הימים א ב!) אמר רבא: מלמד, שחגר חרבו כישמעאל ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.³¹

ומי מהימן? והאמר רבי אבא אמר רב: כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה - שומעין לו, ואם לאו - אין שומעין לו!³² שאני הכא, דהא שמואל ובית דינו קיים. מכל מקום קשיא!³³ ...

דרש רבא, מאי דכתיב: "פתחת למוסרי" (תהלים קטז)? אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שני מוסרות שהיו עלי פתחתם, רות המואביה ונעמה העמונית. דרש רבא, מאי דכתיב: "רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך

עפ"י המשנה לבוא בקהל מיד, גם בהשוואה לנשים אחרות כגון מצריות ואדומיות ור' שמעון במשנה שם חולק. בנושא זה הארכנו לדון בדברינו [לא יבוא עמוני ומואבי](#) בפרשת כי תצא וכאן נעיר רק בקצרה.

²² בקטע שהשמטנו מסבירה הגמרא ששאלתו של שאול "בן מי הנער הזה?" לא הייתה שאלה אינפורמטיבית, שהרי שאול כבר הכיר את דוד (וגם את ישי אביו ומשפחתם). אלא ששאל אם הוא ראוי למלכות, לאחר שראה שמדיו התאימו לגופו של דוד ו"התחיל לחשוש שמה הוא המיועד למלכות" (פירוש שטיינזלץ שם). והרי כתוב על שאול שהיה: "משכמו ומעלה גבוה מכל העם".

²³ אבנר מגן על ייחוסו של דוד (ראו יחסי דוד אבנר החמים במקרא, שמואל ב פרק ג) וקובע את ההלכה: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית. אבל בהמשך הגמרא שם, דואג האדומי (!) לא מוותר ושואל קושיות חזקות על חידוש הלכתי גדול זה. הקושיה הראשונה מצויה כבר במשנה בשיטת ר' שמעון הנ"ל שעומד על דעתו גם כאשר חכמים עונים לו שעל הקל וחומר שלו "יש לדון" וניתן להשיב, והוא עונה להם בלהט: "לא כי, הלכה אני אומר" והם אינן עונים לו.

²⁴ דואג (או חכמי בית המדרש ששמו אותו להם לפה) לא מרפה ומקשה קושיה שניה מדין ממזר. אם "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית", מדוע לא נאמר: ממזר ולא ממזרת? מה גם שממזר לא חטא. תשובת אבנר (או שוב חכמי בית המדרש ששמו אותו להם לפה) היא קצרה ופשוטה: ממזר - מום זר, היינו שמומו בא מהזרות של איסור ערווה ובזה אין הבדל בין זכרים ונקבות.

²⁵ שאלה שלישיית: ונתיר מצרית מיד ולא נחכה שלושה דורות כמו שכתוב בתורה: "דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (דברים כג ט).

²⁶ ובאמת יכול היה דואג לשאל טובה עוד יותר. התורה עצמה נותנת שתי סיבות לאיסור העמונים והמואבים: "על־דבר אֲשֶׁר לֹא־קָדְמוּ אִתְּכֶם בְּלָחֶם וּבְמִים בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת־בְּלַעַם בְּדַבְעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלָךְ". ניחא עניין הלחם והמים, אבל מה עם הסיבה השנייה שמרמזת בברור על התוצאה הקשה של שכירת בלעם שאמנם לא הצליח לקלל, אבל הצליח בעצתו על הזנות בשיטים. ומי הן שזנו והזנו? בנות מואב! אך לא נהיה לפה לדואג ולא נוסף להקשות על ייחוס דוד.

²⁷ דואג מוסיף להקשות בדברי טעם ואבנר (או שמא חכמי בית המדרש) נשאר(ים) ללא מענה.

²⁸ כאן שאול מתערב לטובת דוד ושולח את דואג לבית המדרש לברר מה דינו של דוד שבא מצאצאי רות המואבית.

²⁹ פעם שנייה שהגמרא חוזרת על קביעה זו שבהדרגה הופכת למעין פסוק: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". ומי הוא בית המדרש שם נקבע כלל זה? בית מדרשו של שמואל הרמתי. אך דואג והגמרא, ממשיכים בשאלותיהם גם בבית המדרש של שמואל ולא מרפים. ראו מדרש תהלים נב שדואג היה ראש הסנהדרין!

³⁰ סוף דבר, לא מצאו שאול (שמואל) ובית דינו, ואבנר וכל המנסים לסנגר על ייחוסו של דוד, תשובות לקושיותיו של דואג האדומי (שהוא כמובן צד בעניין שהרי הוא באיסור שלושה דורות ואילו רות התקבלה לעם ישראל מיד). וכבר בקשו להכריז על דוד שהוא פסול משפחה ולפיכך לא יוכל לצאת ולהתמודד עם גלית, שהרי שאול הבטיח את בתו לאשה למי שיכה את גולית (ושמא יצליח דוד ... נראה כאילו למדו את הלקח מיפתח ובתו).

³¹ מי עוד נעץ חרב בבית המדרש על מנת לקבוע הלכה? ראו מסכת שבת דף יז ע"א במחלוקת הלל ושמאי: "נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הנכנס יכנס והיוצא אל יצא. ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל". אך שם החרב היא על פתח בית המדרש ומנעה כניסת חכמים ותלמידים נוספים שמא יכריעו הלכה שלא כשמאי. אילו כאן היא באיום פיסי על החכמים שבתוך בית המדרש! ועכ"פ, נעיצת חרב זו לא הועילה. עמשא (יתרא) הצליח אולי להפחיד את חכמי דורו, בית ראשון, אך הוא לא הצליח להפחיד או לאיים על חכמי המשנה והתלמוד אשר ממשיכים ולא מרפים בקושיותיהם כפי שנראה להלן (ומזכירים גם את החרב שנעץ בבית המדרש).

³² איך היה עמשא (או אבנר או שאול) נאמנים להביא הלכה שבאה בשעת מעשה! איך אפשר לחדש הלכות, או להיזכר בהלכות קדומות, כאשר הנושא "חם ומעשי" ונוגע לאדם מסוים שעומד לפנינו?

³³ גם אחרי בית דינו של שמואל וכל שאר ההסברים, נשארת ההלכה המתירה נשים עמוניות ומואביות בקושיות גדולות עד ששוב נאלצת הגמרא לסיים בקביעה: "כתנאי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית, דברי רבי יהודה; רבי שמעון אומר: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים - דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אישה לקדם". ראו שם עוד ניסיון של הגמרא שם לחזק את שיטת ר' שמעון שאין דרכה של האישה לצאת לקראת עם אחר בלחם ומים בנימוק: "כל כבודה בת מלך פנימה".

ומחשבותיך אלינו" (תהלים מ) ... לא נאמר אלא "אלינו", מלמד, שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, אמר לו: עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו.³⁴

דף ע"ב – פרשת הגבעונים³⁵

אמר רב חנא בר אדא: נתינים - דוד גזר עליהם, שנאמר: "ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה וגו'". מאי טעמא גזר עלייהו? דכתיב: "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה" ...³⁶ בדקו ולא מצאו ... מיד: "ויבקש דוד את פני ה' ... ששאל באורים ותומים ... ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים", אל שאול - שלא נספד כהלכה, ואל בית הדמים - על אשר המית הגבעונים. ...³⁷ ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם: "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ..."³⁸ "ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול ... ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי. ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעום בהר לפני ה' ..."³⁹ והא כתיב: "לא יומתו אבות על בנים איש בחטאו יומתו" (דברים כד טז)! אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא.⁴⁰

"ויתקח רצפה בת איה את השק ויתטחו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתד מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לזלחה", והא כתיב: "לא תליו נבלתו על העץ" (דברים כא כג)! אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא.⁴¹

דף צב עמוד ב – המרגלית והחרס 1

א"ר ינאי: בחבורה נמנו וגמרו: אין קדושין תופסין ביבמה. אמר ליה רבי יוחנן: רבי, לא משנתנו היא זו? דנתן: האומר לאשה: הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר, לאחר שאתחרר, לאחר שאתחרר, לאחר שתשתחרר,

³⁴ בנו של דוד, שלמה, חוזר על מעשי אבות ונושא את נעמה העמונית לאישה ממנו נולד רחבעם שעתיד למלוך תחתיו ולפלג את הממלכה לאחר שאוודה במאמצים רבים ע"י דוד ושלמה. סבא דוד, והנכד רחבעם, יושבים ומשתעשעים בפסוקי תהלים שהם נחמתם ותשובה למקטרגים על ייחוסם. (ומי כתב את ספר תהילים...). אך הכתוב מגנה את שלמה על שנשא נשים נכריות כולל מואביות ועמוניות! ראו מלכים א פרק יא! וסופו שבנה עבודה זרה למולך הוא האליל של בני עמון!

³⁵ בעקבות המשנה הדנה באיסור חיתון עם נתינים, מביאה הגמרא את הסיפור הקשה של דוד והגבעונים. ראו שמואל א פרק כא פסוקים א-ד (כל הפסוקים המצוטטים להלן הם מפרק זה, אם לא צוין אחרת). ראו דברינו [הגבעונים](#) בפרשת נצבים ("מחוטב עצך ועד שואב מים"), שם התמקדנו בנוסח הירושלמי קידושין ד א. כאן נעבור בקצרה על נוסח הבבלי ביבמות ונשתדל להתמקד בעיקר.

³⁶ בשלוש שנים אלה מחפש דוד, שנה אחר שנה, סיבה לעצירת גשמים ממושכת זו ולא מוצא.

³⁷ שתי סיבות לכאורה סותרות: כבודו של שאול שלא נספד כהלכה והמתת הגבעונים באשמת שאול שהגמרא מסבירה שלא באמת נהרגו, אלא שמתוך ששאלו הרג את נוב עיר הכהנים, נקטעה פרנסתם, משום "שהיו מספיקין להם מים ומזון" לנב עיר הכהנים. כיצד ילכו שני מעשים אלה יחדיו? מביא ריש לקיש פסוק מצפניה ב ג: "בקשו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעל" (ראו דברינו [מפעלות אלהים](#) בפרשת שמות). משניהם, בוחר דוד להתייחס לנושא הגבעונים ולנסות לפייס אותם, בנימוק שעברה מזמן תקופת ההספד והאבל של שנים עשר חודש של שאול.

³⁸ אבל הגבעונים מסרבים לכל פיוס שהוא ותובעים להמית שבעה אנשים מבניו של שאול. עפ"י הגמרא כבר שם דוד מבין שאין לקרב את הגבעונים (הם הנתינים) משום שאין בהם שלושה הסימנים המזהים את עם ישראל: "רחמנים, ביישנים, וגומלי חסדים", אבל למרות זאת דוד ממשיך וממלא את בקשתם הנוראה על מנת שתיעצר הבעורת (ומה עם כבודו של שאול?).

³⁹ הגמרא מתארת את אופן בחירת צאצאי שאול המיועדים למיתה ומתעכבת על האופן שבו הוציא דוד את מפיבושת בן יונתן מהרשימה, ככתוב: "ויחמל המלך על מפי בשת בן יהונתן בן שאול על שבעת ה' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול".

⁴⁰ מה חילול השם יש כאן? מבאר רש"י: "ואל יתחלל שם שמים - שיהיו האומות אומרים אין אומה זו ראויין לידבק בה שהרי פשטו ידיהם בגרים ליטול מזונותיהם ולא עשו בהן נקמה". ומוסיף שטיינזלץ: "שהרי המתת הגבעונים על ידי עם ישראל היה בה חילול השם, וכדי לתקן את הדבר עשו על פי דבריהם, למרות שהם נגד מצוות התורה".

⁴¹ כאן הגמרא עצמה שואלת: "כיצד? היינו מהו קידוש השם כאן? ותשובתה: "שהיו עוברים וישיבים אומרים: מה טיבן של אלו? הללו בני מלכים הם, ומה עשו? פשטו ידיהם בגרים גרורים, אמרו: אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו, ומה בני מלכים כך, בני הדיוטות על אחת כמה וכמה! ומה גרים גרורים כך, ישראל על אחת כמה וכמה! מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף, שנאמר: ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר". כך מסתיימת אגדתא זו בתלמוד הבבלי ובדומה לכך גם בירושלמי. ואיפה כבודו של שאול, כפי שכבר שאלנו? והרי נאמר לדוד שתי סיבות לרעב! נראה שכאן צריך לחזור למקרא ולקרוא את פסוקים יא-יד בשמואל ב פרק כא: "ויגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה פלגש שאול: וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי גלעד אשר גבו אתם מרחב בית שן אשר תלאום שמה פלשתים ביום הכות פלשתים את שאול בגלבע: ויעל משם את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו ויאספו את עצמות המוקעים: ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימין בצלע בקבר קיש אביו ויעשו כל אשר צוה המלך ויעתר אלהים לארץ אחי כן". מתי חזר הגשם? לא אחרי נקמת הגבעונים שדוד נעתר לה, אלא אחרי חלוקת הכבוד לשאול מלך ישראל הראשון שקיים דוד לאחר שראה את מעשה הגבורה של רצפה בת איה! ומה שהסירו התלמודים, השלים מדרש במדבר רבה ח ד פרשת נשא שהוא מקור שלישי חשוב לסיפור קשה זה: "כיון שהגידו לו (לדוד) שהתעצל בהספדו של שאול) מעשים של רצפה בת איה, נשא קל וחומר בעצמו ואמר: מה זו שהיא אשה כך עשתה לגמילות חסדים, אני שאני מלך על אחת כמה וכמה. מיד הלך לגמול חסד עמהם".

לאחר שימות בעליך, לאחר שתמות אחותיך, או לאחר שיחלוץ לך יבמך - אינה מקודשת! אמר לו (ר' ינאי לר' יוחנן): אי לאו דדלאי לך חספא, מי משכחת מרגניתא תותיה.⁴²

צד עמוד א – המרגלית והחרס 2

זה מדרש דרש רבי אלעזר בן מתאי וכו'. אמר רב יהודה אמר רב: הוה ליה לר' אלעזר למדרש ביה מרגניתא, ודרש ביה חספא. מאי מרגניתא? דתניא: ואשה גרושה מאישה - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה, והיינו ריח הגט דפוסל בכהונה.⁴³

דף צו עמוד ב – ר' יוחנן כועס ומקפיד

... הלך ר' אלעזר אמר שמועה בבית המדרש, ולא אמרה משמו של ר' יוחנן.⁴⁴ שמע רבי יוחנן והקפיד. נכנסו אליו רבי אמי ור' אסי (לפייסו), אמרו לו: לא כך היה המעשה בבית הכנסת של טבריא, בְּנִגְרָא⁴⁵ שיש בראשו גלוסטרא שנחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי,⁴⁶ עד שקרעו ספר תורה בחמתם? קרעו סלקא דעתך (עולה על דעתך)? אלא אמור: שנקרע ספר תורה בחמתם. והיה שם רבי יוסי בן קיסמא, אמר: תמיה אני, אם לא יהיה בית הכנסת זה עבודת כוכבים! וכן היה.⁴⁷

חזר (ר' יוחנן) והקפיד עוד יותר, אמר: חברותא נמי!⁴⁸ נכנס אליו ר' יעקב בר אידי, א"ל: "כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה" (יהושע יא טו), וכי על כל דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה? אלא יהושע יושב ודורש סתם, והכל יודעין שתורתו של משה היא. אף ר' אלעזר תלמידך יושב ודורש סתם, והכל יודעין כי שלך היא. אמר להם: מפני מה אי אתם יודעין לפייס כבן אידי חברינו!

ורבי יוחנן מאי טעמא קפיד כולי האי? דאמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב: "אָגוּרָה בְּאֶהָלָךְ עוֹלָמִים אֶחָסָה בְּסִתְרֵי כְנָפֶיךָ סֵלָה" (תהלים סא ה)? וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים? אלא אמר דוד לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה; דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר.⁴⁹

⁴² תרגום המשפט האחרון עפ"י שטיינזלץ: אם לא שהעליתי לך חרס, האם היית מוצא את המרגלית תחתיו? ר' ינאי מספר בבית המדרש שנמנו וגמרו בחבורה (איזו חבורה, היכן ומתי?) שאי אפשר לקדש אשה יבמה שיש עליה זיקת ייבום (או לפחות חליצה שתתיר אותה לכל אדם). בא ר' יוחנן שאמנם נוהג בר' ינאי בכבוד וקורא לו רבי (הם היו בני אותו דור, ר' ינאי אפילו צעיר מעט מר' יוחנן), ומעיר לו שהלכה זו היא משנה מפורשת (ולא היה צורך בשום חבורה שתקבע הלכה זו). עונה לו ר' ינאי במליצה הנ"ל שמשמעותה היא: דבריי שנמנו בחבורה, הם שהזכירו לך (ולכולנו) את המשנה. ראו מקבילה מדויקת בדין חרישה וחיפוי בכלאיים בגמרא מכות כא ע"ב וכך גם בגמרא בבא מציעא יז ע"ב בדין "מעשה בית דין" שנחשב כשטר לכל דבר ועניין. לעניינינו, בבית המדרש של אמוראי ארץ ישראל: ר' ינאי, ר' יוחנן, ריש לקיש וחבורתם, ידעו להעריך את החרסים. ידעו שלעתים קרובות מי שמעלה חרס מגלה פנינה או מרגלית שהסתתרה שם. תשאלו את הארכיאולוגים. ויהיו הדברים לזכרון ידיד יקר הארכיאולוג דוד עמית ז"ל שכינה עצמו בענווה "מעלה חרס בידו".

⁴³ שני דפים בהמשך הגמרא ביבמות, הרי לנו שימוש הפוך במשל החרס והמרגלית, כאשר האמורא רב יהודה בשם רב תוקף דרשה הלכתית של התנא **רבי אלעזר בן מתאי** בדיני ייבום, והוא משתמש בביטוי עוקצני: "הוה ליה לר' אלעזר למדרש ביה מרגניתא, ודרש ביה חספא" – היה לו לר' אלעזר לדרוש דרשת מרגנית (מרגלית) ודרש דרשת חרס, היינו שניתן היה להרחיב ולדרוש מהפסוק "ואשה גרושה מאישה" (בדיני איסורי נישואין לכהנים) גם את המקרה המורכב יותר של 'ריח גט' – ראו פירושי רש"י ושטיינזלץ על הדף. לעניינינו, בבית מדרשם של החכמים ידעו גם לעקוץ (כאן מדובר באמורא בבלי שמבקר תנא ארץ-ישראלי). ראו דברינו **שועל, עקרב, שרף וגחלי אש** וכבר הזכרנו שתי דרשות אחרונות אלה בדברינו **החרס והזהב** בדפים המיוחדים.

⁴⁴ בתרגום המדרש לעברית הסתייענו בפירוש שטיינזלץ על הדף. אך "שגיאות מי יבין", הן כולן באחריותנו.

⁴⁵ בריח שיש בראשו עיגול בולט (גלוסטרא).

⁴⁶ אם מותר לטלטל אותו בשבת כדין כלי.

⁴⁷ אפשר לשער שסיפור זה, בו אין אזכור לריש לקיש, אירע לאחר מותו של ריש לקיש ושוב אין לר' יוחנן שקט נפשי. שלוש שנים ומחצה נמנע ר' יוחנן לבוא לבית המדרש מצער, אך ניסה לחדש תלמודו, אבל קפדנות רדפה צער וצער רדף קפדנות וסופו שנחה נפשו.

⁴⁸ עשית אותי חבר למריבות ר' אלעזר ור' יוסי שהם תלמידי!

⁴⁹ וההמשך שם בדרשת ר' יצחק בן זעירא על כומר של ענבים והפסוק משיר השירים (ז י): "וְחִכְךָ כְּיַיִן הַטוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדֶי לְמִישְׁרָיִם דוֹבֵב שְׁפָתַי יְשִׁינִים". יְשִׁינִים הם החכמים שהלכו לעולם לשינת עולמים. ולסיפור עצמו, האם הקפדתו של ר' יוחנן נובעת מהדאגה שלא ישכחו אותו לאחר מותו? כל עוד אני נוכח כאן, בעולם הזה, ניחא, אבל מה יהיה, דואג ר' יוחנן, כשכבר לא אהיה כאן? אם לא אקפיד עליהם כשאני עוד כאן, איך אזכה שיאמרו תורה בשמי עד שפתותיי ידובבו בקבר? (ביטוי שמסמל את חיות הרב גם לאחר מותו דרך תורתו, בדומה לאמרה: צדיקים במותם קרויים חיים). אנחנו יכולים להרגיע את ר' יוחנן שמאות אם לא אלפי דברי תורה מובאים בשני התלמודים ובמדרשים בשמו, כולל שם האומר בשמו, כגון: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, אמר רב אחא בר יעקב אמר רבי יוחנן, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן, אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן ועוד. ובלשון הירושלמי: רבי יסא בשם ר' יוחנן, שמעון בר ובה בשם ר' יוחנן, חבריאי בשם ר' יוחנן, ר' ירמיה בשם ר' יוחנן ועוד. נראה שעורך קטע זה בגמרא באמת קצת חמד לצון כשסיים את הסוגיה במילים: "דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר".

דף קה עמוד א – גורל צאצאי בית עלי

דאמר רב שמואל בר אמי אמר רבי יונתן: מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע? שנאמר: "וְלֹכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֲלִי אִם יִתְּכַפֵּר עֲוֹן בֵּית עֲלִי בְּזָבַח וּבְמִנְחָה עַד עוֹלָם" (שמואל א ג יד). אמר רבה: בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בדברי תורה. אביי אמר: בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בגמילות חסדים. רבה ואביי מדבית עלי קאתו, רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין.⁵⁰ תנו רבנן: משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן שמונה עשרה שנה, באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי. אמר להם: שמא ממשפחת עלי אתם? שנאמר: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", לכו ועסקו בתורה ותחיו. הלכו ועסקו בתורה וחיו, והיו קורין אותן משפחת יוחנן על שמו.⁵¹

דף קה עמוד ב – מי הוא שמפסיע על ראשי עם

דרי' חייא ור' שמעון בר רבי הווי יתבי, פתח חד מינייהו ואמר: המתפלל צריך שיתן עיניו למטה, שנאמר: "והיו עיני ולבי שם כל הימים" (מלכים א ט ג), וחד אמר: עיניו למעלה, שנאמר: "נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים" (איכה ג מא). אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגבייהו, אמר להו: במאי עסקיתו? אמרו ליה: בתפילה; אמר להו, כך אמר אבא: המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, כדי שיתקיימו שני מקראות הללו.⁵² אדהכי, אתא רבי למתיבתא, אינהו דהוו קלילי יתיבו בדוכתייהו, רבי ישמעאל ברבי יוסי אגב יוקריה הוה מפסע ואזיל.⁵³ אמר ליה אַבְדָן: מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קדוש?⁵⁴ אמר ליה: אני ישמעאל בר' יוסי שבאתי ללמוד תורה מרבי. אמר ליה: וכי אתה הגון ללמוד תורה מרבי? אמר ליה: וכי משה היה הגון ללמוד תורה מפי הגבורה?⁵⁵ אמר ליה: וכי משה אתה? אמר ליה: וכי רבך אלהים הוא?⁵⁶ אמר רב יוסף: שקליה רבי לְמִטְרָפְסִיָּה, דקאמר ליה "רבך" ולא "רבי".⁵⁷ אדהכי אתיא יבמה לקמיה דרבי, אמר ליה רבי לאבדן: פוק בדקה.⁵⁸ לבתר דנפק, אמר ליה ר' ישמעאל, כך אמר אבא: איש כתוב בפרשה, אבל אשה - בין גדולה בין קטנה. אמר ליה: תא,

⁵⁰ ראו בגמרא עבודה זרה יז דברי רבי חנינא בן תרדיון לר' אלעזר בן פרטא כשנתפסו שניהם ע"י המלכות: "אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול. שאף עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד".

⁵¹ ובבראשית רבה נט א פרשת חיי שרה: "ואברהם זקן בא בימים ... רבי מאיר הלך לממלא, ראה אותם כולם שחורי ראש, אמר להם: תאמר ממשפחת בית עלי אתם, דכתיב (שמואל א ב): וכל מרבית ביתך ימותו אנשים? אמרו לו: רבי, התפלל עלינו. אמר להם: לכו וטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה ... עטרת תפארת שיבה היכן היא מצויה? בדרך צדקה תמצא". על בני עלי יש להאריך ולהקדיש דף מיוחד וכאן רק נפנה למספר מקורות: במקרא, שמואל א יד ג שם אחיה בן אחיטוב מצאצאי בני עלי משמש ככהן לפני שאול ויונתן. במלכים א ב כז, שלמה מגרש את אביתר "מהיות פהן לה' לְמַלְא אֶת דְּבַר ה' אֲשֶׁר דָּבַר עַל בֵּית עֲלִי בְּשָׁלָה". בגמרא שבת נה ע"ב, יומא ט ע"א: "כל האומר בני עלי חטאו - אינו אלא טועה", אך בגמרא פסחים נז ע"א ובירושלמי יומא א: "צווחה עליהן העזרה צאו מיכן בני עלי טימאתם בית אלהינו". עוד בגמרא סנהדרין יד ע"א על ר' יוחנן שביקש לסייע לר' חנינא ור' הושעיא כשהתקשו ללכת בזקנותם - שיישענו עליו, אך הם מנעו ממנו בנימוק שהם מצאצאי בית עלי. מנגד, ראו בירושלמי ראש השנה ב ה וסנהדרין א ב על רב כהנא שהאריך בתפילתו (וציער בכך את ר' חייא שסיים לפניו ולא היה יכול לפסוע לאחור) משום שהיה מצאצאי בית עלי. הרי לנו רשימה מאד מכוונת של צאצאי בית עלי ושלוש מרשמים להסיר מהם את השבועה: צדקה, תפילה ותורה. ובאשר למנהג של קריאת שם ילדים בשמו של הצדיק שהחיה אותם, ראו גם בבא מציעא פד ע"ב על ר' אליעזר בנו של ר' שמעון בר יוחאי שהיה מטהר דמים של נשים נדות (על מנת שתוכלנה להרות) וקראו ילדים רבים על שמו.

⁵² יושבים החכמים בבית המדרש מדברים בדברי תורה טרם שנכנס רבי יהודה הנשיא והחל הלימוד הרשמי ועדיין לא תפס כל אחד את מקומו. הסיפור להלן קשור לדין חליצת קטנה שהלכה כר' יוסי בן חלפתא (אביו של ר' ישמעאל שבסיפור להלן) שהיה רבו המובהק של ר' יהודה הנשיא. וכבר הרחבנו לדון גם בסיפור שלהלן בדברינו [שועל, עקרב, שרף וגחלי אש](#) וכאן נשתדל לקצר.

⁵³ בין כך ובין כך נכנס רבי, התלמידים הזריזים והקלים מיהרו לתפוס את מקומם (לא הי להם מקומות קבועים בבית המדרש) ואילו ר' ישמעאל בר' יוסי שהיה שמן וכבד נאלץ לעבור מעל ראשיהם של היושבים על מנת להגיע למקומו.

⁵⁴ אבדן, תלמיד-שמש של רבי מעיר לר' ישמעאל שהוא "פוסע על ראשי העם". ראו מגילה כז ע"ב שאחת הסיבות לאריכות ימיו של רבי אלעזר בן שמוע הוא שמעולם לא פסע מעל ראשי העם. אבל בתוספתא בגמרא הוריות יג ע"ב שנינו: "בני חכמים ותלמידי חכמים, בזמן שרבים צריכים להם - מפסיעין על ראשי העם". ור' ישמעאל ברבי יוסי שרבי עצמו נהג בו בכבוד רב, וודאי היה מאלה הנחוצים בבית המדרש. ראו שבת נא ע"א.

⁵⁵ משה למד מפי הגבורה, ואני אלמד מרבי. כל אחד מרבו בדורו. במילים אחרות, הפער בין משה לקב"ה וודאי גדול מזה שביני ובין רבי יהודה הנשיא. אם משה יכול היה ללמוד מפי הגבורה, קל וחומר אני מרבי.

⁵⁶ נראה שהדיאלוג מתחמם (ללא צורך) וחוזר על עצמו. אני לא משה, יאמר ר' ישמעאל לאבדן, ורבך הוא לא אלהים. השאלה המתבקשת היא איפה כאן רבי ששומע מן הסתם את הדיאלוג הזה ושותק. מדוע הוא לא מתערב ומעמיד את אבדן במקומו?

⁵⁷ "מטפרסיה" - גמולו, של אבדן כמובן. אבל השימוש במילה "רבך" במקום "רבי" הוא אולי עקיצה לרבי שיושב בצד ולא מתערב? בין כך ובין כך באה נערה צעירה (ילדה) שהתאלמנה מבעלה ללא ילדים ונשאלה השאלה אם היא חייבת בייבום? שולח רבי את אבדן לבדוק אותה ולברר מה גילה בחוץ.

לא צריכת, כבר הורה זקן.⁵⁹ קמפסע אבדן ואתי.⁶⁰ אמר ליה רבי ישמעאל בר' יוסי: מי שצריך לו עם קדוש יפסע על ראשי עם קדוש, מי שאין צריך לו עם קדוש היאך יפסע על ראשי עם קדוש?⁶¹ אמר ליה רבי לאבדן: קום בדוכתיך.⁶² תאנא: באותה שעה נצטרע אבדן, וטבעו שני בניו וימאנו שתי כלותיו. אמר רב נחמן בר יצחק: בריך רחמנא דכספיה לאבדן בהאי עלמא.⁶³

אמר ר' אמי, מדבריו של ברבי נלמוד: קטנה חולצת בפעוטות. רבא אמר: עד שתגיע לעונת נדרים. והלכתא: עד שתביא שתי שערות.⁶⁴

דף קט עמוד ב – כל האומר אין לי אלא תורה

תוקע עצמו לדבר הלכה⁶⁵ - דתניא, רבי יוסי אומר: כל האומר אין אלא תורה - אפילו תורה אין לו.⁶⁶ מאי טעמא? אמר רב פפא, אמר קרא: "ולמדתם... ועשיתם"⁶⁷ - כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה, כל שאינו בעשיה אינו בלמידה.⁶⁸ ואיבעית אימא, לעולם כדאמריתו מעיקרא: כל האומר אין לו אלא תורה - אין לו אלא תורה, לא צריכא, דקא מגמר לאחרני ואזלי ועבדי, מהו דתימא אית ליה אגרא לדידיה, קא משמע לן.⁶⁹

דף קכא עמוד ב – בתו של נחוניא חופר שיחין ובורות

תנו רבנן: מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול, ובאו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא, שעה ראשונה - אמר להם: שלום, שניה - אמר להם: שלום, שלישית - אמר להם: עלתה. אמר לה: בת, מי העלך? אמרה לו: זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו. אמרו לו: נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא דבר שהצדיק מתעסק בו, יכשל בו וזרעו?⁷⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: שזכה להשלים אגדתות התלמוד על עוד ועוד מסכתות.

⁵⁹ עד שאבדן בודק בחוץ, אומר ר' ישמעאל בשם אביו (ר' יוסי בן חלפתא שנחשב בעיני רבי לסמכות הלכתית) שדין יבמה חל גם על קטנה ואין צורך לבדוק. קורא רבי לאבדן ואומר לו שאין צורך בדיקה. הביטוי "כבר הורה זקן" מופיע מספר פעמים בתלמוד בתור ביטוי של כבוד לר' יוסי בן חלפתא, אביו של רבי ישמעאל. ראו שבת נא ע"א, סנהדרין כד ע"א, כט ע"ב ועוד.

⁶⁰ עכשיו אבדן צריך לחזור למקומו ולעבור בין התלמידים היושבים.

⁶¹ ורבי ישמעאל מוצא את ההזדמנות להשיב לו באותה מטבע ואף להחמיר בה: רק מי שבאמת צריכים לו, מותר לו לפסוע על ראשי העם. ראו נוסח התוספתא בגמרא הוריות שהזכרנו לעיל.

⁶² רבי מורה לאבדן להישאר עומד על מקומו. נראה שכאן מפנים רבי את התנהגותו הקשה של אבדן כלפי ר' ישמעאל.

⁶³ ברוך המקום שנתן לאבדן את עונשו בעולם הזה ולא ייענש לעולם הבא (שקיבל את עונשו כאן), ועל עונש קשה זה, בפרט במה חטאו בניו של אבדן, יש לדון. מה עוד שגם רבי ישמעאל ברבי יוסי לא חף ממשחקי כבוד כפי שהערנו בדברינו [שועל, עקרב, שרף וגחלי אש](#).

⁶⁴ הגמרא חוזרת לדיון ההלכתי שבעקבותיו מובאת כל האגדתא לעיל ואם ר' אמי בא ללמוד להלכה מסיפור זה המבוסס על גדולי התנאים ובית מדרשו של רבי יהודה הנשיא שקטנה ממש (פעוטה) חולצת ואינה נזקקת לייבום ולחכות עד שתגדל, באים האמוראים המאוחרים ובעצם מנטרלים למעשה דין זה. הקטנה כאן היא כבר בעצם נערה. ואנו נשאל אם דוגמא זו ורבים כמותה בתלמוד באה אכן רק לצורך הדיון ההלכתי, או שלאגדה ולסיפור הנהגותיהם של חכמים יש ערך חשוב בפני עצמו ולפיכך מסופר סיפור זה בפרטי פרטים ומעורר מחשבה בדיני דרך ארץ שקדמה לתורה.

⁶⁵ זה אחד משלושה דברים שרבי יצחק בגמרא שם מגנה ומכנה אותם "רעה אחר רעה". הסבר אחד שהגמרא מביאה הוא שהביטוי "תוקע עצמו לדבר הלכה" מדבר בדין שפוסק על בסיס היגיון משלו ("מדמי מילתא למילתא") במקום ללכת ולהתייעץ עם רבו או חכם אחר שבקי ממנו. אבל אנחנו נתייחס להסבר הראשון בסוגיה שם הקשור בלימוד תורה ומעשה.

⁶⁶ קצרנו קצת בליבון הגמרא שם את האמירה המיוחסת לר' יוסי על מנת להגיע לעיקר.

⁶⁷ קיצור של הפסוק בדברים ה א: "ולמדתם אותם ושמתם לעשותם".

⁶⁸ רש"י שם: "אפילו תורה שכר לימוד אין לר', ושטיינזלץ: "הרוצה לעסוק רק בתורה בלא לקיימה — אף עיסוקו בתורה אינו נחשב לו כמצוה". נראה שזה אולי הביטוי החרף ביותר שנוטה לשיטה שגדול המעשה מהלימוד. ראו דברינו [תלמוד גדול או מעשה גדול](#) בפרשת ואתחנן, שם הבאנו מקור זה מתוך הקדמת פירוש רד"ק לתורה. וראו שוב גמרא עבודה זרה יז ע"ב (בהערה על בני עלי) לגבי תורה בלי גמילות חסדים: "דאמר רב הונא: כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה".

⁶⁹ אפשרות אחרת, היא לקרוא את מאמר ר' יוסי בנוסח רך יותר: "כל האומר אין לו אלא תורה - אין לו אלא תורה". ומה חידוש יש כאן? מדובר במי שמלמד לא רק לימוד תיאורטי אלא גם הלכה למעשה ובעקבות לימודו הולכים לוקחי שמעו עושים את אותה מצוה שנלמדה. יכולנו להחשיב גם את המלמד שגם לאחרים לעשות כמי שיש לו שכר המעשה, ובא ר' יוסי ואומר: את שכר הלימוד יש לנו, אבל אין לו את שכר המעשה. אמנם אמרו חז"ל בגמרא בבא בתרא ט ע"א: "גדול המעשה יותר מן העושה", אך שם נראה שמדובר במי שבעצמו תורם לצדקה ומגייס גם אחרים לתרום.

⁷⁰ אבל לבנו לא אירע נס ומת בצמא ועל כך אמרו חז"ל שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה וקראו את הפסוק מתהלים פט: "אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו". עוד שם אגדתות רבות בסוגיה של מים שאין להם (או יש להם) סוף ועדות אשה או גוי על יהודי שמת ואשתו מותרת לכל אדם — סיפורים שיכולים להעיד על טיב החיים בתקופה הנ"ל: סכנות היס, הדרכים המשובשות, בעלי חיים מסוכנים, מלחמות וגייסות וכו'. אך הפלגנו במים שאין להם סוף והגיעו השעה והמקום לחתום.